Meleklerin Bozgunculuk Çıkaranlar Diye Tanımladığı Adem Öncesi Topluluklardan Günümüze İnsanlık Tarihi

Spekülatif bir öneri

Giriş: Melekler bunu nereden biliyordu?

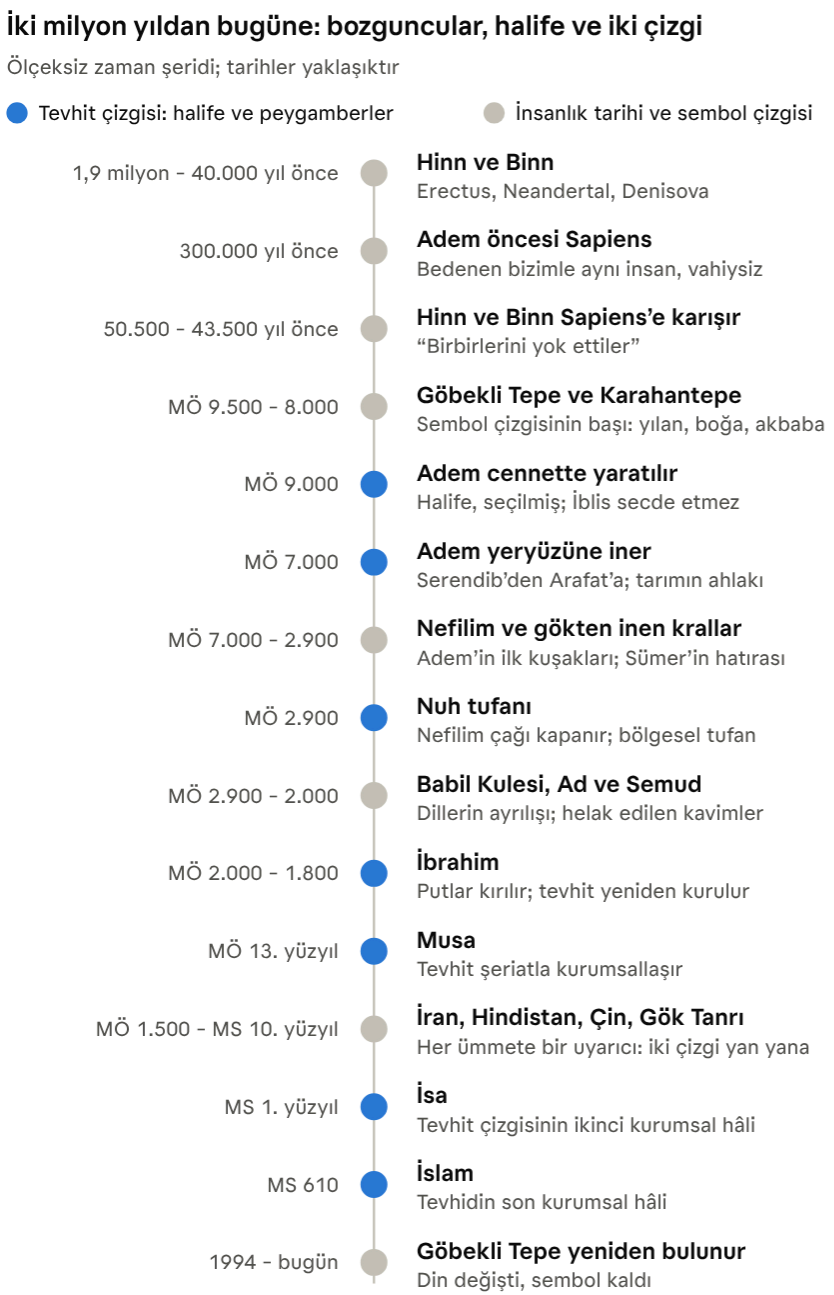
Melekler Adem yaratılırken “yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak ve kan dökecek” birinden söz etti (Bakara 30). Bu metnin önerisi, meleklerin bunu Adem’den önce yeryüzünde yaşamış topluluklardan bildiğidir.

Klasik tefsirde bu soruya iki yaygın cevap verilir. Birincisine göre Adem’den önce yeryüzünde cinler bozgunculuk çıkarmıştı. İkincisine göre melekler bunu Allah’ın bildirmesiyle öğrenmişti. Bu metin birinci cevabı paleoantropoloji, arkeoloji ve genetikle birlikte okur.

Metin 300.000 yıl önce başlar. Adem öncesi cinlerden, İblis’in yükselişinden ve Adem’in yaratılışından geçer. Göbekli Tepe, İbrahim ve İslam’a kadar ilerler. Sonra sembollerin izini geriye doğru sürerek günümüze gelir.

> **Yöntem notu:** Bu metin kanıtlanmış bir tarih değil, dini anlatı ile bilimsel bulguları örtüştürmeye çalışan spekülatif bir öneridir. Kaynakta yazanlar düz metinle, metnin kendi yorumları “Yorum” kutularıyla verilir. Kaynaklar metnin sonundadır.

Bir bakışta



Zaman şeridi · Hinn ve Binn'den bugüne 15 durak

Renkli duraklar tevhit çizgisini, gri duraklar insanlık tarihini ve sembol çizgisini gösterir; iki çizgi Göbekli Tepe'den bugüne yan yana ilerler.

Yöntem: Tarihler nasıl hesaplandı?

Metindeki tarihler dört kaynaktan gelir: laboratuvar tarihlendirmesi, genetik saat, katman (stratigrafi) incelemesi ve kutsal metin hesapları. Teorinin kendi tarihleri (Adem için MÖ 9.000 ve 7.000, tufan için MÖ 2.900) bu buluntuların kesiştiği aralıklardan çıkarılmıştır.

Tarihlendirme yöntemleri

- **Radyokarbon (C-14):** Canlı öldükten sonra dokusundaki karbon-14 yaklaşık 5.730 yılda yarıya iner. Kemik, kömür ve tohum gibi organik kalıntılarda yaklaşık 50.000 yıla kadar kullanılır.
- **Termolüminesans:** Isınmış bir taşın son ısınmasından bu yana biriktirdiği ışımayı ölçer. 50.000 yıldan eski buluntular için kullanılır.
- **Genetik saat:** DNA'daki değişimlerin hızından iki topluluğun ne zaman ayrıldığı veya karıştığı hesaplanır.
- **Stratigrafi:** Toprak katmanlarının sırasından olayların sırası çıkarılır; sel tabakaları böyle tespit edilir.
- **Kutsal metin hesabı:** Soy kütüklerindeki yaşlar toplanır (Tekvin 5 ve 11).

Hesaplamada kullanılan arkeolojik buluntular

Buluntu	Yer	Yöntem	Tarih (yaklaşık)	Teorideki yeri
Cebel Irhud fosilleri	Fas	Termolüminesans	315.000 yıl önce	Homo sapiens'in gelişiminin başlangıcı (Bölüm 1, 4)
Ust'-İşim insanı ve Neandertal genomları	Sibirya, Avrupa	Radyokarbon ve genetik saat	Karışma 50.500–43.500 yıl önce	Hinn ve Binn'in Sapiens'e karışması (Bölüm 8)
Göbekli Tepe	Şanlıurfa	Radyokarbon	MÖ 9.500–8.000	Adem öncesi Sapiens'in tapınağı (Bölüm 6)
Karahantepe	Şanlıurfa	Kazı ve karşılaştırmalı tarihleme	Göbekli Tepe ile aynı dönem	Bereket ve yılan sembolleri (Bölüm 6)
Karacadağ siyez buğdayı	Diyarbakır–Şanlıurfa	Genetik karşılaştırma	Evcil siyezin kaynağı bu dağın yabani türleri	Tarımın Göbekli Tepe çevresinde filizlenmesi
Nevalı Çori	Şanlıurfa (bugün baraj gölü altında)	Radyokarbon	MÖ 8.400–8.100	Göbekli tipi dikmelerle erken bir köy

Buluntu	Yer	Yöntem	Tarih (yaklaşık)	Teorideki yeri
Çayönü	Diyarbakır	Radyokarbon	MÖ 8.600–6.800	Evcil hayvan ve yerleşik köy hayatı
Çatalhöyük	Konya	Radyokarbon	MÖ 7.100–5.700	Tarım ve hayvancılığın birlikte köy hayatına dönüşmesi; Adem'in inişine yerleştirilen dönem (Bölüm 7)
Eridu	Güney Irak	Radyokarbon ve stratigrafi	MÖ 5.400'den itibaren	"Gökten inen krallık" (Bölüm 9)
Ur sel tabakası	Güney Irak	Stratigrafi	MÖ 4. binyıl	Tufan tahminlerinden biri (Bölüm 10)
Şuruppak sel tabakası	Güney Irak	Stratigrafi	MÖ 2.900	Nuh tufanı (Bölüm 10)

Adem için MÖ 7.000 nasıl bulundu?

1. Kabil çiftçi, Habil çobanlık yapar (Maide 27; Tekvin 4). Bu, tarımın ve hayvancılığın birlikte var olduğu bir dönemi gerektirir.
2. Evcil tahıllar ve evcil sürüler MÖ 8.500–7.000 arasında yerleşti (Karacadağ, Çayönü).
3. İkisinin yerleşik köy hayatında birleştiği en belirgin örnekler MÖ 7.000 civarındadır (Çatalhöyük MÖ 7.100).
4. Göbekli Tepe MÖ 8.000 civarında terk edildi; Adem'in inişi bundan sonra gelir.
5. Cennette geçen yaklaşık 2.000 yıl (Hac 47 yorumu), yaratılışı MÖ 9.000'e koyar.

MÖ 7.000 tek bir ölçümün sonucu değil, bu buluntuların kesiştiği aralığın ortasıdır; birkaç yüz yıl oynayabilir.

1. Başlangıç: 300.000 yıl, evrim ve Kur'an

Homo sapiens'in bilinen en eski fosilleri yaklaşık 300.000 yıllıktır (Fas, Cebel Irhud). Ondan önce yaklaşık 2 milyon yıla yayılan başka insanımsı türler yaşadı. Bu metin evrimi inkar etmez; insan bedeninin uzun bir süreçte şekillendiğini kabul eder.

Evrim neden dinle ters düşmez?

Kur'an yaratılışı tek bir an olarak değil, aşamalar hâlinde anlatan ifadeler içerir:

- "O sizi evre evre (etvâr) yarattı" (Nuh 14).
- "Allah sizi yerden bir bitki gibi bitirdi" (Nuh 17).
- "Sizi yarattık, sonra size şekil verdik, sonra meleklere 'Adem'e secde edin' dedik" (Araf 11). Yaratma ve şekil verme çoğul hitapla, secdeden önce anılır.

> **Yorum:** Evrim yaratmanın nasılını anlatır, kimin yarattığı sorusuna cevap vermez. Bu yüzden biyolojik süreç ile Allah'ın yaratması birbirinin alternatifi değildir. Adem'i özel kılan bedeni değil, ona üflenen ruh ve yüklenen görevdir (Hicr 29).

Kur'an'da geçmemesi neden reddi gerektirmez?

Kur'an bir tarih kitabı değildir; kıssaları ibret için anlatır (Yusuf 111). Bütün peygamberleri de saymaz: Kıssaları anlatılan ve anlatılmayan elçiler olduğunu kendisi söyler (Nisa 164, Mümin 78).

Adem öncesi insanların Kur'an'da adıyla geçmemesi onların yokluğunu göstermez. Kur'an bu konuda susar; sükût ise red değildir. Bir bilginin Kur'an'da olmaması, onun kabul edilemez olduğu anlamına gelmez; yalnızca Kur'an'ın onu anlatmayı seçmediğini gösterir.

"Tek nefis" ne demek?

Nisa 1, insanların "tek bir nefisten" yaratıldığını söyler. Klasik tefsir bu nefsi Adem olarak anlar. Bu okuma Adem öncesi insanların varlığıyla çelişiyor gibi görünür.

> **Yorum:** Bu metne göre "tek nefis", Allah'ın kendi katından gelen özdür: Adem'e "ruhumdan üfledim" diye anılan ruh (Hicr 29, Sad 72). Bedenleri farklı kollardan gelse de bütün insanlar bu tek kaynaktan pay alır. Ayet böylece biyolojik bir soy kütüğünü değil, ruhun ortak kaynağını anlatır.

2. Adem öncesi iki katman: Cinler ile Hinn ve Binn

Tefsirlerin bir kısmı Adem öncesi bozguncuları cinler olarak, bir kısmı cinlerle birlikte Hinn ve Binn kavmi olarak anar. Bu teori iki anlatıyı birleştirir: Yeryüzünde önce cinler, sonra Hinn ve Binn yaşadı.

Katman	Neyden yaratıldı	Dönem	Özelliği
Cinler	Ateşten (Hicr 27, Rahman 15)	İnsandan önce (Hicr 27: “daha önce”)	Yeryüzünün ilk bozguncuları
Hinn ve Binn	Topraktan	Yaklaşık 1,9 milyon yıl önce – 40.000 yıl önce	Yarı insan yarı cin; Homo sapiens ile birleşip çocuk sahibi olabilecek yapıda
Adem öncesi Sapiens	Topraktan	300.000 yıl önce – Adem	Bedenen bizimle aynı insan; tapınak kurar, ama vahiy almamış

> **Yorum:** Tablonun ikinci ve üçüncü satırı bu teorinin modelidir. Hinn ve Binn’in “yarı cin” oluşu, onların hem rivayetteki cin anlatısını hem de bilimdeki eski insan türlerini karşılaması anlamına gelir.

Rivayetin kaynağı ve değeri

Hinn ve Binn adları Kur’an’da ve sahih hadislerde geçmez. Rivayetin izi şu kaynaklarda sürülebilir:

Kaynak	Ne aktarıyor	Değeri
Taberi, Tefsir (Bakara 30)	Adem’den önce yeryüzünde cinlerin yaşadığı görüşü Dahhak yoluyla İbn Abbas’a nispet edilir. Aynı yerde Adem’den önce yeryüzünde yaratık olmadığını söyleyen Abdurrahman b. Zeyd rivayeti de vardır.	Sahabe ve tâbiûn görüşü; tefsirde iki görüş yan yana durur
Bazı tarih derlemeleri	Cin ve binnin Adem’den 2.000 yıl önce yaşayıp kan döktüğü sözü Abdullah b. Ömer’e, meleklerin bunu onlardan bildiği sözü Katade’ye nispet edilir	Hinn ve Binn adlarının geçtiği en eski nispetler; sened değerlendirmesi yapılmalı
Mesudi, Ahbâru’z-Zamân; İbşîhî, el-Müstetraf; Nişancızâde, Mir’ât-ı Kâinât	Adem öncesi kavimler hakkında geniş anlatılar	Senetsiz, “denilir ki” diye aktarılır

Kaynak	Ne aktarıyor	Değeri
Diyanet İslam Ansiklopedisi, “Âdem” maddesi	Hinn ve Binn ile Tim ve Rim hikâyelerinin İsrailiyattan veya eski İran folklorundan geçtiğini belirtir	İslami bir temele dayanmadığı değerlendirmesi

Bu tablo teorinin sınırını gösterir: Hinn ve Binn dini bir kesinlik değil, zayıf rivayetlerden alınmış bir çerçeve adıdır. Teorinin dayandığı asıl metin Bakara 30’dur.

Hinn ve Binn’in kolları

Kol	Bilimsel karşılık	Dönem (yaklaşık)	Ana coğrafya
Hinn	Homo erectus	1,9 milyon – 110.000 yıl önce	Afrika, Asya
Hinn’in Asya kolu	Denisova insanı	En az 200.000 – 50.000 yıl önce	Sibirya, Doğu ve Güneydoğu Asya
Binn	Neandertal	400.000 – 40.000 yıl önce	Avrupa, Batı Asya

Dik yürüyüşün başlangıcı Erectus değil, daha eski Australopithecus’tur. Tabloda yalnızca Homo sapiens ile karşılaşması mümkün olan kollar yer alır.

300.000 yıllık boşluk nasıl kapanıyor?

Adem’den önceki 300.000 yılda yaşayan Homo sapiens bedenen bizimle aynı insandır. Taş yontar, resim ve heykel yapar, ölülerini gömerdi.

> **Yorum:** Bu insanlar Adem değildi; vahiy almış ve halife kılınmış bir topluluk değillerdi. “Adem” kavramı biyolojik bir başlangıcı değil, vahyin ve halifeliğin başlangıcını gösterir.

Bu dönemde bilgi yavaş birikti. Yazı yoktu, gruplar küçük ve dağınıktı, Buzul Çağı’nın soğuma döngüleri nüfusu defalarca azalttı. Genetikte sözü edilen 10.000–20.000 kişilik rakam “etkin nüfus” değeridir; gerçek nüfus bundan çok daha fazlaydı.

3. İblis: Cinlerden melekler katına

Kur’an’a göre İblis cinlerdendir (Kehf 50). Rivayetler onun ibadetiyle melekler arasına yükseldiğini anlatır.

- Taberi'nin İbn Abbas'a nispet ettiği bir rivayete göre yeryüzündeki cinler bozgunculuk çıkarıp kan döktü. Allah İblis'i bir melek ordusuyla gönderdi; İblis onları adalara ve dağlara sürdü.
- İblis'in 70.000 yıl ibadet ettiği gibi anlatımlar zayıf rivayetlerdir, sahih hadis değildir.

Adem yaratılıp meleklere secde emri verildiğinde İblis reddetti: "Ben ondan hayırlıyım; beni ateşten, onu çamurdan yarattın" (Araf 12).

> **Yorum:** İblis, yeryüzündeki Adem öncesi bozgunculuk savaşmış ve bunun ödülüyle melekler katına yükselmiş bir varlıktı. Yeryüzünün düzenini kendi hakkı saydı. Topraktan gelen birinin halife kılınması, onun gözünde bozgunculardan birinin ödüllendirilmesiydi. "Ben ateşteyim, o topraktan" sözü bu eski üstünlük duygusunun ifadesidir.

4. Adem'in yaratılışı: Halife ve seçilmiş

Adem, var olan insanlar arasından seçilen, yeryüzüne halife kılınan ve vahiy alan ilk insandır. Onun biyolojik olarak ilk Homo sapiens olup olmadığı ise kesin olarak söylenemez, çünkü Homo sapiens tek bir anda değil, uzun bir gelişim içinde ortaya çıktı.

Adem ilk Homo sapiens miydi?

Homo sapiens'in ortaya çıkışı yüz binlerce yıla yayılan bir süreçtir. Cebel Irhud'daki yaklaşık 315.000 yıllık fosillerin yüzü bugünkü insana benzer, ama kafatası daha uzun ve basıktır. Bugünkü yuvarlak kafatası biçimi yaklaşık 100.000 ile 35.000 yıl önce yerleşti. Sembol, süs ve resim gibi davranışsal modernlik işaretleri de zamanla yoğunlaştı.

Bu yüzden biyolojide "ilk Homo sapiens" diye tek bir kişi gösterilemez. Bir türün başlangıcı keskin bir çizgi değil, bir geçiş bölgesidir.

> **Yorum:** Bu teori Adem'i bu gelişimin dışında değil, içinde düşünür. Adem'in yaratılışı, insanın bedensel ve bilinçsel gelişiminin vardığı yeni bir aşama olarak okunabilir: Bedeni toprak kökenli bu uzun sürecin ürünü, ruhu ise ona üflenendir. Bu yüzden metin "Adem ilk Homo sapiens değildir" diye kesin bir hüküm vermez. Söylediği şudur: Adem, vahiy alan ve halife kılınan ilk insandır. Biyolojik başlangıç ile bu "ilk" arasındaki ilişki gelişimseldir ve açık bir sorudur.

Halife: Öncekilerin yerine geçen

“Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” (Bakara 30). Halife kelimesi Arapçada “birinin ardından gelen, yerine geçen” demektir. Taberi, İbn Abbas’a nispet edilen görüşü aktarır: Yeryüzünde önce cinler vardı, bozgunculuk çıkarıp kan döktüler, Adem onların yerine halife kılındı.

Bu metin halife kelimesini bu anlamda kullanır: Adem, Adem öncesi bozguncuların yerine geçen ve yeryüzünün düzenini devralan kişidir. Meleklerin itirazı da bu yüzden anlamlıdır: Yerine geçilen toplulukların ne yaptığını görmüşlerdi.

Seçilme: Var olanların içinden

“Allah Adem’i, Nuh’u, İbrahim ailesini ve İmran ailesini âlemlere üstün seçti” (Âl-i İmran 33). Ayetteki fiil istâfâ’dır: Bir şeyi bir topluluğun içinden ayırıp seçmek. Aynı ayetteki Nuh, İbrahim ailesi ve İmran ailesi de kendi toplumlarının içinden seçilmiştir.

> **Yorum:** Adem de aynı fiille anıldığına göre, var olan insanların arasından seçilmiştir. Onu ötekilerden ayıran beden değil; seçilmiş olması, kendisine üflenen ruh ve yüklenen halifelik görevidir. Adem’in topraktan yaratılması (Âl-i İmran 59), bu metne göre toprak kökenli bu uzun sürecin son halkası olmasını anlatır.

İsimlerin öğretilmesi

Kur’an, Allah’ın Adem’e bütün isimleri öğrettiğini söyler (Bakara 31). “İsimler”in neyi kapsadığı tefsirde tartışmalıdır.

> **Yorum:** İsimler, yeni kurulan yerleşik dünyayı adlandıran ve düzenleyen kavramlardır: Hak, mülk, helal-haram, adalet ve şükür. Adem cahil bir mağara insanı olarak değil, bu kavramlarla donatılmış olarak gönderildi.

Secde

Melekler Adem’e secde etti, İblis etmedi (Bakara 34). Böylece yeryüzünün eski düzeni ile yeni halife arasındaki gerilim, daha Adem yeryüzüne inmeden başladı.

5. Cennet, yeryüzüne iniş ve arayış

Bu teoriye göre Adem’in yaratılışı ile yeryüzüne indirilişi arasında yaklaşık 2.000 yıl vardır. Adem MÖ 9.000 civarında yaratıldı ve Havva ile cennette yaşadı. MÖ 7.000 civarında yeryüzüne indirildi.

Cennette geçen dönem

Kur'an, Adem ile Havva'nın cennete yerleştirildiğini, yasak ağaçtan yediklerini ve oradan çıkarıldıklarını anlatır (Bakara 35–36, Araf 19–24, Taha 117–123). Cennette ne kadar kaldıklarını söylemez; rivayetler farklı süreler verir.

> **Yorum:** "Rabbinin katında bir gün, sizin saymakta olduğunuz bin yıl gibidir" (Hac 47). Cennetteki zaman yeryüzü zamanıyla ölçülmez; bu teori cennet dönemini yeryüzü takvimiyle yaklaşık 2.000 yıl olarak okur. Böylece Adem yaratıldığında Göbekli Tepe hâlâ kullanılıyordu. Adem yeryüzüne indiğinde ise alan bin yıldır terk edilmişti.

Yeryüzüne iniş ve Havva'yı arama

Tarih rivayetlerine göre Adem Hindistan'ın güneyindeki Serendib adasına (bugünkü Sri Lanka), Havva ise Cidde'ye indirildi. Uzun süre ayrı kaldılar ve tövbe ettiler; bazı anlatımlar Adem'in iki yüz yıl ağladığını söyler. Sonunda Arafat'ta buluştular. "Arafat" adının ve "arefe" gününün bu buluşmadan geldiği anlatılır.

Bu ayrıntılar Kur'an'da ve sahih hadislerde yoktur; Taberi'nin Tarih'i, Mesudi, Yakubi ve Salebi gibi kaynaklarda geçer. Kur'an yalnızca tövbeyi anlatır: "Rabbimiz, kendimize zulmettik" (Araf 23). Adem Rabbinden kelimeler aldı ve tövbesi kabul edildi (Bakara 37).

> **Yorum:** Arayış dönemi, Adem'in yeryüzünü tanıdığı dönemdir. Serendib'den Arabistan'a uzanan yol, Adem'in Adem öncesi Sapiens topluluklarıyla ilk karşılaştığı yol olarak okunabilir.

Adem'in boyu ve ayak izleri

Buhari ve Müslim'deki sahih hadise göre Allah Adem'i 60 arşın boyunda yarattı ve insanların boyu ondan sonra giderek kısaldı. Halk arasında 70 arşın olarak da anlatılır. 60 arşın yaklaşık 27–30 metredir.

Tarih rivayetlerinde Adem'in yeryüzüne indiğinde başının göğe değdiği anlatılır. Ayak bastığı yerlerin yerleşim yerlerine, adımlarının arasının ovalara ve çöllere dönüştüğü de bu rivayetlerdendir. Sri Lanka'daki Adem Tepesi'nin (Sri Pada) zirvesindeki ayak izi Müslümanlarca Adem'in izi kabul edilir; Budistler onu Buda'nın, Hindular Şiva'nın izi sayar.

> **Yorum:** Fosil kayıtta 30 metrelik bir insan yoktur. Bu teori 60 arşını Adem'in cennet bedeninin ölçüsü olarak okur. Hadisteki "boylar giderek kısaldı" ifadesine göre Adem yeryüzüne indikten sonra Adem öncesi Sapiens ile aynı ölçüye indi; bu yüzden onlarla evlenebildi. Ayak izlerinin dağları ve ovaları oluşturması ise Adem'in yeryüzünü düzenleyen halifeliğinin sembolüdür.

6. Göbekli Tepe ve Karahantepe: Adem öncesi Sapiens'in tapınakları

Göbekli Tepe yaklaşık MÖ 9.500'den en az MÖ 8.000'e kadar kullanıldı. Bu metne göre onu Adem öncesi Sapiens inşa etti. Alandaki insan kemiklerinin Homo sapiens'e ait olması bu yüzden teoriyle çelişmez, tersine onu destekler.

Hinn ve Binn ile Göbekli Tepe arasındaki bağın dayanakları

Hiçbir dini ya da tarihi kaynak Göbekli Tepe'yi veya Hinn ve Binn'in yaşadığı belirli bir yeri adıyla anmaz; Göbekli Tepe zaten 1994'e kadar bilinmiyordu. Bağ, aşağıdaki dayanakların bir araya getirilmesiyle kurulan bir çıkarımdır.

Dayanak	Türü	Ne söyler?	Göbekli Tepe'ye nasıl bağlanır?
Bakara 30	Kur'an	Melekler, yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak ve kan dökecek birinden söz eder	Adem'den önce yeryüzünde bir topluluk yaşamış olmalıdır
Taberi'nin Bakara 30 tefsiri (İbn Abbas'a nispet edilen görüş)	Tefsir	Adem'den önce yeryüzünde cinler vardı; bozgunculuk çıkardılar, Adem onların yerine halife kılındı	Yerine geçilen bir topluluk vardır
Abdullah b. Ömer'e nispet edilen söz	Tarih derlemesi	Cin ve binn, Adem'den 2.000 yıl önce yaşayıp kan döktü	Adem'in inişi MÖ 7.000 alınırsa bu MÖ 9.000'e, yani Göbekli Tepe dönemine denk düşer
Katade'ye nispet edilen söz	Tarih derlemesi	Melekler bozgunculuğu Adem öncesi topluluklardan bildi	Meleklerin gördüğü topluluk Adem'e yakın bir dönemde yaşamıştır
Mesudi, İbşîhî, Nişancızâde	Tarih	Adem öncesi kavimler hakkında geniş anlatılar	Adem öncesi düzenli topluluklar fikri
Göbekli Tepe'nin radyokarbon tarihleri	Arkeoloji	Alan MÖ 9.500–8.000 arasında kullanıldı	Tevrat'ın Adem'e verdiği bütün tarihlerden (MÖ 5.500–3.761) öncedir
Göbekli Tepe'deki insan kemikleri	Arkeoloji	Kemikler Homo sapiens'e aittir	İnşa edenler bedenen bugünkü insanla aynıdır

Dayanak	Türü	Ne söyler?	Göbekli Tepe'ye nasıl bağlanır?
Oyulmuş kafatasları	Arkeoloji	Bir kafatası kültü vardı	"Kan dökme" ile ilişkilendirilebilir; kesin değildir

Kısacası kaynaklar "Adem'den önce yeryüzünde bozgunculuk yapan topluluklar vardı" der. Arkeoloji de "Adem'e verilen tarihlerden önce tapınak kuran insanlar vardı" der. Teori bu ikisini aynı topluluk olarak okur.

> **Yorum:** Göbekli Tepe'yi kuranlar Hinn ve Binn'in kendisi değil, onların kanını taşıyan Adem öncesi Sapiens'tir; bugün insanların DNA'sındaki Neandertal ve Denisova izleri bunu gösterir. Rivayetteki "Adem'den 2.000 yıl önceki cin ve binn", bu son Adem öncesi topluluğun hatırası olarak okunur.

Önce tapınak, sonra tarım

Klasik anlatı "önce tarım, sonra tapınak" diyordu. Göbekli Tepe bu sırayı sarstı, çünkü anıtsal yapılar olgun tarımdan önce kuruldu. Alanda bugüne kadar açık bir tarımsal ekim kanıtı bulunmadı.

Yeni kazılar ilk yorumu da düzeltti. Höyük ev benzeri yapılar, taşa oyulmuş sarnıçlar ve tahıl öğütme taşlarıyla kaplıdır. Göbekli Tepe bu yüzden yarı yerleşik ve tapınak merkezli bir sistem olarak tanımlanır. Bu insanlar yabani tahılı toplayıp işliyordu; tarımın eşiğindeydiler.

Çevre 12.000 yıl önce bugünkünden daha sıcak ve nemliydi: Meşe, Antep fıstığı ve badem ağaçlarıyla kaplı bir ormanlık bozkır. Çatıların ahşap ve deriden yapılıp çürüdüğü, geriye yalnızca taşların kaldığı bir olasılıktır.

Kafatası kültü

Göbekli Tepe'de üzerine derin oluklar oyulmuş insan kafatası parçaları bulundu; birinde ayrıca bir delik açılmıştı (Gresky ve ark., 2017). Araştırmacılar kafataslarının asılarak ya da süslenerek sergilenmiş olabileceğini ve bunun yeni bir Neolitik kafatası kültüne işaret ettiğini önerdi.

> **Yorum:** Bu bulgu meleklerin "kan dökme" sözüyle ilişkilendirilebilir. Yine de dikkatli okunmalıdır: Kafatasları atalara saygının, ölü kültünün ya da düşmana gözdağının izi olabilir. Tek başına şiddetin kanıtı sayılamaz.

Karahantepe

Şanlıurfa'daki Taş Tepeler bölgesinde, Göbekli Tepe ile aynı döneme tarihlenen Karahantepe kazılıyor. Ana kayaya oyulmuş bir insan başı, onu çevreleyen fallik dikmeler ve yapıların duvarlarında yılan kabartmaları bulundu.

> **Yorum:** Karahantepe, Göbekli Tepe'deki totem ve bereket okumasını doğrudan destekler. Fallik dikmeler soyun devamı kaygısını, yılan kabartmaları yılanın bölgedeki kutsal yerini gösterir. Bu semboller tek bir alana ait değil, bütün bir bölgenin ortak dilidir.

Tapınak ve sorumluluk

Kur'an'a göre bütün insanlar Allah'ı Rab olarak tanıdıklarına dair söz verdi (Araf 172) ve Allah'ı arayan bir fıtratla yaratıldı (Rum 30).

> **Yorum:** Bir topluluk tapınak kurup ibadet ediyorsa, kendini bir kutsala karşı sorumlu hissediyordur. Göbekli Tepe bu fıtri sorumluluğun taşa dökülmüş hâlidir: Adem öncesi Sapiens de dini anlamda sorumluydu. Onu Adem'den ayıran, sorumluluğun yokluğu değil, vahyin yokluğudur. Kutsalı arıyorlardı, ama onu hayvan sembollerinde buldular.

Tapınağın kapanışı

Göbekli Tepe'nin kullanımı MÖ 8.000 civarında sona erdi. İlk kazı başkanı Klaus Schmidt yapıların ritüel olarak bilerek gömüldüğünü düşünmüştü. Güncel stratigrafik çalışmalar ise yapıların yamaç kaymalarıyla dolduğunu, zaman zaman onarılıp değiştirildiğini gösteriyor. Bu metin bu yüzden "bilinçli gömme" tezini kullanmaz.

> **Yorum:** Göbekli Tepe'nin terk edilmesi bir dönemin sonudur. Avcı-toplayıcı dünyanın toplanma ve ayin merkezleri yerini köylere, tarlalara ve yerleşik hayata bırakıyordu. Adem geldiğinde alan büyük ihtimalle bin yıldır terk edilmişti.

7. Adem yeryüzünde: MÖ 7.000 ve tarımın ahlakı

Bu metin Adem'in yeryüzüne inişini MÖ 7.000 civarına, tarımın yerleşik köy hayatına dönüştüğü döneme yerleştirir. Adem tarımın mucidi değil, tarımla gelen yeni dünyaya ahlak getiren peygamberdir.

Tarih neden MÖ 7.000?

Kutsal metinlerdeki soy kütükleri, peygamberlerin yaşlarını ve çocuklarının hangi yaşta doğduğunu verir (Tekvin 5 ve 11). Bu yaşlar toplandığında bir yaratılış tarihi çıkar. Ancak sonuç metne göre değişir:

Hesap	Adem'in tarihi (yaklaşık)
İbranice (Masoretik) Tevrat	MÖ 4.000
Yahudi takvimi	MÖ 3.761 (2026, 5787. yıldır)
Yunanca Septuagint çevirisi	MÖ 5.500
Bu teori	MÖ 7.000

Adem'i ilk insan kabul eden okuma, Adem'i bu tarihlere yerleştirdiği için Göbekli Tepe ile çatışır. Arkeoloji Göbekli Tepe'yi bütün bu tarihlerden binlerce yıl önceye koyar.

> **Yorum:** Bu metin soy kütüklerini kesintisiz bir takvim olarak değil, öne çıkan isimlerin listesi olarak okur; aradaki kuşaklar atlanmış olabilir. MÖ 7.000, Kabil ile Habil kıssasındaki çiftçi ve çobandan ve yerleşik tarım köylerinin yaygınlaştığı dönemden çıkarılır. Adem, Göbekli Tepe'yi kuranlardan önce gelen biri olarak değil, vahiy alan ilk insan olarak okunduğunda Göbekli Tepe ile çatışma ortadan kalkar.

Adem'in iki oğlu

Kur'an, Adem'in iki oğlunun kurban sunduğunu, birininkinin kabul edilip diğerininkinin edilmediğini ve birinin diğerini öldürdüğünü anlatır (Maide 27–31). Kur'an bu oğulların adını ve mesleklerini vermez.

Kabil ve Habil adları ve Kabil'in çiftçi, Habil'in çoban olduğu bilgisi Tevrat'tan gelir (Tekvin 4:2–4). İslami tefsirler de bu ayrıntıyı rivayetler yoluyla aktarır. Bu birlikte okunduğunda tarla ürünü sunan bir çiftçi ve hayvan kesen bir çoban görülür. Bu da tarımın ve hayvancılığın var olduğu bir dönemi gerektirir.

Tarım Adem'den önce başladıysa Adem'e ne verildi?

Tarım MÖ 9.500 civarında Bereketli Hilal'de yabani tahılların ekilmesiyle başladı. Evcil tahıllar ve evcil sürüler MÖ 8.500 ile 7.000 arasında yerleşti. Yani tarım Adem öncesi Sapiens arasında filizlenmişti.

> **Yorum:** Adem'e tarımın tekniği değil, tarımın ahlakı verildi. Tarım toprak, mal, miras ve artı ürün getirdi; bunlarla birlikte kıskançlık ve kavga da büyüdü. Kabil ile Habil kıssası yerleşik dünyanın ilk büyük sınavıdır: Ürünün bir kısmını kurban olarak vermek ve kıskançlığa yenilmemek. Kabil kaybeder ve meleklerin öngördüğü kan dökme Adem soyunun içinde de başlar. Fark, Adem soyunun kan dökmemesi değil, kan dökmenin artık günah olarak bilinmesidir.

Arkeolojide izlenebilecek düzen

Adem ile Adem öncesi Sapiens bedenen aynı olduğu için fark kemikte aranamaz. Bu metne göre fark, bir arada görülen bir düzenle izlenebilir:

- Tarımın ve hayvancılığın birlikte yerleşik köy hayatına dönüşmesi
- Mülkiyetin, mirasın ve kurbanın izlerinin ortaya çıkması
- Şiddetin kural ve cezayla sınırlanmaya başlaması
- Sembol ve totem dininin yerini daha soyut bir kutsal anlayışına bırakmaya başlaması

Bu belirtiler MÖ 7.000 civarında Yakın Doğu köylerinde birlikte görünmeye başlar. Bunlar bir peygamberin varlığını kanıtlamaz, yalnızca önerilen dönüşümle uyumlu bir dönemi gösterir.

Tarımla birlikte artı ürün ve boş zaman oluştu, nüfus hızla arttı. Yaklaşık 3.700 yıl sonra, MÖ 3.300 civarında yazı bulundu ve bilgi kuşaktan kuşağa birikmeye başladı.

8. Adem'in çocukları ve insanlığın yayılımı

Adem'in çocukları Adem öncesi Sapiens ile evlendi ve Adem soyu bu evliliklerle yayıldı. Hinn ve Binn ise ondan çok önce Sapiens'in içinde erimişti.

Hinn ve Binn nasıl yok oldu?

Neandertal (Binn) ile Homo sapiens yaklaşık 50.500–43.500 yıl önce karıştı; karışma yaklaşık 7.000 yıl sürdü. Bugün Afrika dışındaki insanların DNA'sının yaklaşık %1–2'si Neandertal kökenlidir. Asya ve Okyanusya'daki insanlarda Denisova izleri de bulunur. Neandertaller yaklaşık 40.000 yıl önce kayboldu. Bilimde öne sürülen açıklamalardan biri, daha kalabalık Sapiens toplulukları içinde karışıp erimeleridir.

> **Yorum:** Rivayetteki "birbirlerini yok ettiler" ifadesi bir savaşı değil, Sapiens ile cinsel birleşmenin sonucunu anlatır. Hinn ve Binn, Sapiens ile birleştikçe kuşaklar boyunca onun içinde eridi ve ayrı bir topluluk olarak sona erdi. Bugün onlardan geriye kalan, bizim DNA'mızdaki izleridir.

Adem'in çocukları kiminle evlendi?

Klasik Ehl-i Sünnet rivayetine göre Havva her doğumda ikiz doğurdu ve farklı doğumlardan olan kardeşler çapraz evlendi. Şii rivayetlerde ise kardeş evliliğini reddeden ve Adem'in oğullarının dışarıdan eşlerle evlendiğini anlatan rivayetler bulunur.

> **Yorum:** Adem'in çocukları kardeşleriyle değil, Adem öncesi Sapiens ile evlendi. Böylece ensest olmaz ve genetik çeşitlilik sağlanır. Aynı türün üyeleri oldukları için bu karışma biyolojik olarak sorunsuzdur.

Karışma	Ne zaman	Kim ile kim	Durumu
Hinn ve Binn ile Sapiens	Yaklaşık 50.500 – 43.500 yıl önce	Neandertal ve Denisova ile Afrika'dan çıkan Sapiens	Bilimsel olarak kanıtlı
Adem soyu ile Adem öncesi Sapiens	MÖ 7.000 sonrası	Adem'in çocukları ile Adem öncesi Sapiens	Bu teorinin önerisi

Adem bütün insanlığın atası olabilir mi?

MÖ 7.000'de insanlar Amerika ve Avustralya dahil bütün kıtalarda yaşıyordu. Soy kütüğü ile genetik aynı şey değildir: Bir kişinin DNA'sı birkaç yüz kuşakta torunlarından silinebilir, ama soy ağacındaki atalığı sürer.

Rohde, Olson ve Chang'ın 2004'te Nature'da yayımlanan modellerine göre bugün yaşayan bütün insanların en yakın ortak soy atası yalnızca birkaç bin yıl önce yaşamış olabilir. Biraz daha geride "özdeş atalar noktası" vardır: O tarihte yaşayan herkes ya bugün yaşayan herkesin atasıdır ya da soyu tükenmiştir. Rohde bu noktayı 5.000 ile 15.000 yıl öncesine yerleştirir.

> **Yorum:** MÖ 7.000 civarında yaşamış ve soyu bugüne ulaşmış biri, soy ağacı bakımından bugün yaşayan bütün insanların atası olabilir. Herkes hem Adem'in hem de Adem öncesi insanların torunu olabilir. Adem böylece bütün insanlığın genetik değil, soy ve vahiy atasıdır.

Dış dünyayla temas kurmamış kabileler

Bugün hâlâ Andaman Adaları'ndaki Sentineller ve Amazon'daki bazı topluluklar gibi dış dünyayla temas kurmamış kabileler var. Bu toplulukların kendi inançları, ritüelleri ve ölüm sonrası anlayışları vardır.

Kur'an şöyle der: "Her ümmetin bir elçisi vardır" (Yunus 47); "Her ümmete mutlaka bir uyarıcı gelmiştir" (Fatır 24); "Bir elçi göndermedikçe azap etmeyiz" (İsra 15).

> **Yorum:** Bu kabileler, Adem soyuyla uzun süre karışmamış Adem öncesi Sapiens topluluklarının devamıdır. Dünyayla iletişim kurmasalar bile dinlerindeki benzerlikler, Allah tarafından bir şekilde uyarıldıklarını ve dini anlamda sorumlu olduklarını gösterir. Göbekli Tepe aynı şeyi binlerce yıl önce gösterir.

9. Nefilim: Adem'in ilk çocukları

Bu teoriye göre Tevrat'taki Nefilim, Adem'in yeryüzünde doğan ilk kuşaklarıdır. Sümer'in "gökten inenler" inancı da onların hatırasından doğdu.

Tevrat ne der?

Tekvin 6:1–4'e göre insanlar çoğalmaya başlayınca "Tanrı'nın oğulları" (bene ha-Elohim) insan kızlarının güzel olduğunu gördü ve onlarla evlendi. Metin, o günlerde ve sonrasında yeryüzünde Nefilim'in bulunduğunu söyler. Onları eski zamanın güçlü ve ünlü kişileri olarak tanıtır. Hemen ardından yeryüzündeki kötülük ve tufan kararı gelir (Tekvin 6:5–7).

Nefilim tufandan sonra da anılır. Musa'nın Kenan'a gönderdiği casuslar Anak oğullarını görür; onların Nefilim soyundan geldiğini ve yanlarında kendilerini çekirge gibi hissettiklerini anlatır (Sayılar 13:33). Başan kralı Og'un demir yatağı da dokuz arşın uzunluğunda anlatılır (Tesniye 3:11).

Yunanca Septuagint çevirisi Nefilim'i "gigantes", yani devler diye çevirir. Kelime genellikle İbranice n-f-l (düşmek) kökünden türetilir ve "düşenler, inenler" diye okunur. Bu etimoloji tartışmalıdır.

"Tanrı'nın oğulları" kim?

Yorum	Kim savunur	Tanrı'nın oğulları	İnsan kızları
Düşmüş melekler	Hanok Kitabı (MÖ 3.–2. yüzyıl), erken Yahudi ve Hıristiyan yorumcular	Hermon Dağı'na inen 200 "Gözcü" melek	İnsan kadınları
Şit soyu	Augustinus ve sonraki Hıristiyan yorumcular	Şit'in salih soyu	Kabil'in soyu
Hükümdarlar	Rabbinik yorum (Onkelos Targumu)	Soylular ve yöneticiler	Halkın kızları
Bu teori	—	Adem'in soyu	Adem öncesi Sapiens kızları

Luka İncili, İsa'nın soy kütüğünü Adem'e kadar götürür ve Adem'i "Tanrı'nın oğlu" diye anar (Luka 3:38).

> **Yorum:** Adem anne babasız, doğrudan Allah tarafından yaratıldığı için Kitab-ı Mukaddes dilinde "Tanrı'nın oğlu" sayılır. Onun çocukları da "Tanrı'nın oğulları"dır. "İnsan kızları" ise Adem öncesi Sapiens kadınlarıdır. Tekvin 6, bu teorinin 8. bölümde önerdiği evliliği anlatır: Adem'in çocukları Adem öncesi Sapiens ile evlendi. Nefilim bu soyun ilk kuşaklarıdır.

Neden dev?

Buhari ve Müslim'deki sahih hadise göre Adem 60 arşın boyundaydı ve insanların boyu ondan sonra kısalmaya devam etti.

> **Yorum:** Boy kuşaktan kuşağa kısaldıysa, Adem'in ilk çocukları sonraki insanlardan çok daha uzundu. Adem öncesi Sapiens ile karıştıkça boyları azaldı. Yine de ilk kuşaklar çevrelerindeki insanlara dev gibi göründü. "Nefilim" kelimesindeki "inenler" anlamı da cennetten indirilen Adem'in soyuna uyar. Kur'an Adem ile Havva'ya "inin" diye hitap eder (Bakara 36).

İslami rivayette bu devlerin bir yankısı Ûç b. Unuk'tur (Avc bin Anak). Tufanın suyunun ancak dizine geldiği ve Musa tarafından öldürüldüğü anlatılır. Adı Tevrat'taki Anak oğullarını hatırlatır. İbn Kesir gibi müfessirler bu anlatıları İsrailiyat sayıp reddeder.

Gökten inenler: Sümer'e giden yol

Sümer Kral Listesi "krallık gökten indiğinde" krallığın Eridu'da olduğunu söyleyerek başlar. Listeye göre tufandan önce beş şehirde sekiz kral hüküm sürdü ve hükümdarlıkları toplam 241.200 yıl tuttu. Ardından tufan her şeyi sildi ve krallık yeniden gökten, bu kez Kiş'e indi.

Eridu, Güney Irak'taki en eski şehirlerdendir; ilk yerleşimi MÖ 5.400 civarına tarihlenir. Mezopotamya geleneğinde tufandan önce tanrı Enki'nin gönderdiği yedi bilge (apkallu) insanlara zanaatı, yazıyı ve şehir kurmayı öğretti. Babilli rahip Berossos bunların ilki Oannes'i denizden çıkan yarı balık yarı insan bir varlık olarak anlatır. Anunnaki adı ise genellikle "An'ın (gök tanrısının) soyu" diye çevrilir.

Benzer bir öğretme motifi başka geleneklerde de vardır:

- Hanok Kitabı'nda inen Gözcüler insanlara madenciliği, silah yapımını, süslenmeyi ve yıldızların bilgisini öğretir (1. Hanok 8).
- Kur'an'da Babil'de insanlara bir bilgi öğreten iki melek, Harut ve Marut anılır (Bakara 102).

- İslam geleneğinde İdris, Tevrat'taki Hanok ile özdeşleştirilir. Kur'an onun yüce bir mekâna yükseltildiğini söyler (Meryem 56–57); Tevrat da Hanok'un Tanrı tarafından alındığını anlatır (Tekvin 5:24). Rivayetlere göre İdris kalemle ilk yazan ve ilk elbise diken kişidir.

> **Yorum:** Sümer'in gökten inen kralları, uzun ömürlü tufan öncesi hükümdarları ve insanlara bilgi öğreten bilgeleri, Adem'in ilk kuşaklarının hatırasıdır. Bu soy cennetten indirilmiş, isimleri öğrenmiş (Bakara 31) ve boyca çevresindekilerden büyüktü. Adem öncesi Sapiens'in gözünde "gökten inenler" bunlardı. Zamanla hatıra tanrılaştırıldı ve gökten inenler Anunnaki oldu. Tevrat'taki uzun ömürler (Adem 930, Metuşelah 969 yıl) ile Sümer'deki on binlerce yıllık hükümdarlıklar, aynı hatıranın iki ayrı anlatımıdır. Apkallu gibi bilgi öğreten figürlerde İdris'in izi de aranabilir.

Böylece Sümer dini, Adem'in getirdiği tevhidin bozulmuş bir hatırası olarak okunur. Tevhit getiren soy, onu izleyenlerin gözünde tanrılaştı ve sembol geleneğine geri dönüldü.

10. Nuh tufanı: Ne zaman oldu?

Bu teoriye göre Nuh tufanı, Mezopotamya'da MÖ 2.900 civarında yaşanan büyük selin hatırasıdır. Tufan, Nefilim çağını kapatan olaydır.

Kaynaklar ne diyor?

- **Kur'an:** Nuh kavmi içinde 950 yıl kaldı (Ankebut 14). Gemi Cudi'ye oturdu (Hud 44). Kur'an tufanı Nuh'un kavmine gelen bir azap olarak anlatır. Tufanın bütün dünyayı mı, yoksa Nuh'un kavminin yaşadığı bölgeyi mi kapladığı tefsirde tartışılır.
- **Tevrat:** Gemi Ararat dağlarına oturdu (Tekvin 8:4). Ararat adı Doğu Anadolu'daki Urartu ülkesini anlatır. Tufan, Nefilim ve yeryüzündeki kötülük anlatısının hemen ardından gelir.
- **Hadis:** Adem ile Nuh arasında on karn olduğu rivayet edilir (İbn Hibbân, Hâkim). Karn kelimesi kuşak, yüzyıl ve çağ anlamlarına gelir.
- **Mezopotamya:** Sümerce Ziusudra anlatısı, Akadca Atrahasis destanı ve Gılgamış Destanı'nın 11. tableti bir tufan anlatır. Tanrılar insanlığı yok etmeye karar verir; Enki bir adamı uyarır. Adam bir gemi yapar ve ailesini ve hayvanları kurtarır. Gemi bir dağa oturur ve suların çekildiğini anlamak için kuşlar salınır. Gılgamış'ta bu adam Utnapiştim'dir ve salınan kuşlar güvercin, kırlangıç ve kuzgundur; Tekvin 8'de kuzgun ve güvercin salınır.

Tarih tahminleri

Hesap veya bulgu	Tarih (yaklaşık)	Not
Masoretik Tevrat	MÖ 2.350	Adem'den 1.656 yıl sonra; Ussher hesabı MÖ 2.348
Şuruppak sel tabakası	MÖ 2.900	Ziusudra'nın şehri; Sümer Kral Listesi'nde tufandan önceki son şehir
Septuagint	MÖ 3.250	Adem'den 2.242 yıl sonra
Ur sel tabakası (Woolley, 1929)	MÖ 4. binyıl	Yaklaşık 3 metrelik balçık; yerel bir sel
Karadeniz taşkını hipotezi (Ryan ve Pitman)	MÖ 5.600	Akdeniz sularının Boğaz'dan Karadeniz'e taşması; tartışmalı

> **Yorum:** Bu teori tufanı MÖ 2.900 civarına yerleştirir. Gerekçeleri şunlardır:
>
> 1. Sümer Kral Listesi'nde tufan, gökten inen kralların çağını kapatır. Tekvin 6'da da tufan Nefilim çağının ardından gelir. İki anlatı aynı sırayı izler.
> 2. Ziusudra'nın şehri Şuruppak'ta bu döneme ait bir sel tabakası vardır.
> 3. Bu tarih İbrahim'den (MÖ 2.000–1.800) yaklaşık bin yıl öncedir. Tevrat da Nuh ile İbrahim arasına on kuşak koyar (Tekvin 11).
> 4. Adem'in inişi (MÖ 7.000) ile tufan arasındaki yaklaşık 4.000 yıl, "on karn"ın kuşak değil çağ anlamında okunmasıyla açıklanır.
>
> Tufan bölgeseldir: Nuh'un kavmini ve Nefilim çağını kapatmış, uzak kıtalardaki Adem öncesi Sapiens topluluklarına dokunmamıştır. Bu da bugün temas kurmamış kabilelerin varlığıyla uyumludur.

Cudi Dağı gelenekte Şırnak'taki dağla, Ararat ise Ağrı Dağı ile özdeşleştirilir. Bu teorinin coğrafyası yine aynı bölgede kalır: Göbekli Tepe, Harran ve Cudi birbirine birkaç yüz kilometre uzaklıktadır.

Tufan ve Nefilim'in sonu

Tekvin'de tufan kararı Nefilim anlatısının hemen ardından gelir. Hanok Kitabı'nda ise tufanın asıl sebebi Gözcülerin ve devlerin yeryüzünü bozmasıdır.

> **Yorum:** Meleklerin Bakara 30'da öngördüğü bozgunculuk ve kan dökme, Adem soyunda Kabil ile başladı ve Nefilim çağında doruğuna ulaştı. Tufan bu çağı kapattı. Geriye Sümer'in gökten inen kralları ve Tevrat'ın devleri olarak yalnızca hatıraları kaldı. Anak oğullarının Nefilim'den sayılması (Sayılar 13:33) ise bu soyun izlerinin tufandan sonra da bir ölçüde sürdüğünü gösterir.

11. Babil Kulesi ve dillerin ayrılışı

Tufandan sonra insanlık yeniden çoğaldı ve dünyaya dağıldı. Tevrat bu dağılmayı Babil Kulesi ile, Kur'an ise dillerin farklılığını bir ayet olarak anlatır.

Tevrat ve Sümer ne der?

Tevrat'a göre tufandan sonra bütün insanlar tek dil konuşuyordu. Şinar ovasında, yani Mezopotamya'da, göğe erişen bir kule ve bir şehir yapmaya başladılar. Tanrı dillerini karıştırdı ve onları yeryüzüne dağıttı; şehre Babil denildi (Tekvin 11:1–9).

Sümer'de benzer bir anlatı vardır. "Enmerkar ve Aratta'nın Efendisi" destanında, bir zamanlar bütün insanların tanrı Enlil'e tek dille seslendiği, sonra tanrı Enki'nin dillerini değiştirdiği anlatılır.

Mezopotamya'nın basamaklı tapınak kuleleri zigguratlardır. Babil'deki Etemenanki, adı "gök ile yerin temel tapınağı" olan bir ziggurattır ve kulenin modeli olarak gösterilir. Bugünkü hâline MÖ 6. yüzyılda, II. Nebukadnezar döneminde kavuştu.

Kur'an ne der?

Kur'an Babil Kulesi'ni anlatmaz. Kule motifi Firavun kıssasında geçer: Firavun, Musa'nın Rabbine çıkmak için Haman'dan yüksek bir kule yapmasını ister (Kasas 38, Mümin 36–37). Dillerin ve renklerin farklılığı ise Allah'ın ayetlerinden sayılır (Rum 22). İnsanlar birbirlerini tanısınlar diye kavimlere ve kabilelere ayrılmıştır (Hucurat 13).

Bugün dünyada 7.000 civarında dil konuşuluyor. Dilbilim bu dilleri Hint-Avrupa, Sami ve Altay gibi ortak atalara inen ailelere ayırır.

> **Yorum:** Babil Kulesi, Nefilim çağının tufan sonrasındaki tekrarıdır: Gökten inenlerin torunları bu kez göğe kendileri çıkmak istedi. Dillerin ayrılışı ise Adem soyunun Adem öncesi Sapiens ile karışarak dünyaya dağılmasının ve her bölgede yerel dillerle kaynaşmasının hatırasıdır. Tevrat dil farkını bir ceza olarak anlatır; Kur'an ise onu bir ayet, yani Allah'ın işaretlerinden biri sayar.

12. Helak edilen kavimler

Kur'an, Nuh'tan sonra elçilerini yalanlayıp helak edilen kavimleri sırayla anlatır (Araf 59–93, Hud 25–95, Şuara 105–191). Bu kavimler tufan ile Musa arasındaki döneme yayılır.

Kavim	Peygamber	Gelenekteki yeri	Nasıl helak edildi?	Kur'an
Ad ("sutunlar sahibi İrem")	Hud	Ahkaf, Güney Arabistan	Yedi gece sekiz gün süren kasırga	Hakka 6–7, Ahkaf 21–25, Fecr 6–8
Semud	Salih	Hicr, Kuzeybatı Arabistan	Korkunç bir ses (sayha) ve sarsıntı	Hicr 80–84, Şems 11–15
Lut kavmi	Lut	Ölü Deniz çevresi	Taş yağmuru ve şehrin altüst edilmesi	Hud 82, Hicr 73–74
Medyen ve Eyke halkı	Şuayb	Akabe Körfezi'nin doğusu	Sarsıntı ve "gölge günü" azabı	Araf 85–93, Şuara 176–189

Kur'an bu kavimleri birbirinin ardından "halife" kılınanlar olarak anar. Hud, kavmine Nuh kavminden sonra onları halifeler kıldığını hatırlatır (Araf 69). Salih de kavmine Ad'dan sonra onları halifeler kıldığını söyler (Araf 74).

Arkeolojide izleri

- **Ad ve İrem:** Umman'daki Şişr bölgesinde 1990'larda uydu görüntüleriyle bulunan bir vaha kenti, efsanevi Ubar ve İrem ile ilişkilendirildi. Bu özdeşleştirme tartışmalıdır.
- **Semud:** Asur kralı II. Sargon'un MÖ 715 tarihli yazıtında "Tamud" adıyla anılır. Medain Salih'teki (Hegra) kayaya oyulmuş anıtlar ise Nebatilere aittir ve daha geç dönemlidir. Gelenek yine de bu yeri, Kur'an'daki "dağlardan evler yontardı" tarifi nedeniyle Semud'a bağlar (Hicr 82).
- **Lut kavmi:** Ürdün'deki Tall el-Hammam'ın MÖ 1.650 civarında havada patlayan bir göktaşıyla yıkıldığını öne süren 2021 tarihli bir çalışma Sodom ile ilişkilendirildi. Çalışma bilim dünyasında tartışmalıdır.

> **Yorum:** Bu kıssalar Bakara 30'daki sorunun tarihe yayılmış cevabıdır. Bozgunculuk her çağda tekrarlanır, her kavim bir elçiyle sınanır, yerine geçen kavim de aynı sınavdan geçer. Araf 69 ve 74'teki "yerine halife kılmak" dili, bu teorinin halife okumasını doğrular: Halife, öncekilerin yerine geçendir. Helak anlatılarının çoğu kasırga, deprem ve göktaşı gibi doğal olaylarla uyumludur; vahiy bu olaylara ahlaki bir anlam verir.

13. İbrahim: Sembol geleneğinin reddi

Geleneksel kronolojiler İbrahim'i MÖ 2.000–1.800 aralığına, yani Göbekli Tepe'den yaklaşık 7.500 yıl sonrasına yerleştirir. Bu tarihler kutsal metin geleneğine dayanır; İbrahim'e dair arkeolojik bir kanıt yoktur.

> **Yorum:** İbrahim, Göbekli Tepe'de başlayan sembol ve totem geleneğini reddedip tek yaratıcı fikrini yeniden kuran peygamberdir.

Kavminin dini

Ur'da ve Harran'da Ay tanrısı Nanna/Sin'e tapılıyordu. Sin'in asıl sembolü hilaldir; boğa onunla ilişkilendirilen hayvandır. Bunun yanında yıldızlar, ay ve güneş kutsaldı. İnanna/İştar tapınaklarında bereket ve kutsal evlilik ritüelleri sürüyordu.

İbrahim'in yıldız, ay ve güneşi sırayıp "Ben batanları sevmem" demesi bu dine verilmiş bir cevaptır (En'am 76–79).

> **Yorum:** İbrahim'in reddettiği şey, Adem öncesinden gelen ve tevhidin üstünü örten sembol geleneğidir.

Ateş kıssası: Kur'an'da olan ve olmayan

Unsur	Kaynağı
Putların kırılması	Kur'an (Enbiya 57–58)
Ateşe atılması ve ateşin serin ve selamet olması	Kur'an (Enbiya 68–69)
Ateş kıssasının kendisi	Kur'an'da var, Tevrat'ta yok
Mancınıkla atılma	Halk rivayeti; Kur'an'da ve Tevrat'ta yok
Ateşin suya, odunların balığa dönüşmesi (Balıklıgöl)	Halk rivayeti; Kur'an'da ve Tevrat'ta yok

Ur nerede?

Tevrat İbrahim'in "Keldanilerin Ur'u"ndan çıktığını söyler (Tekvin 11:31). Modern arkeolojide yaygın görüş, buranın Güney Irak'taki Ur olduğudur. Hem İslam hem Yahudi geleneğinde ise Urfa'yı ya da Harran çevresindeki bir kuzey Ur'u savunan görüşler vardır. Harran'ın İbrahim'in ailesiyle bağı Tevrat'ta açıktır. Bu metin konuyu açık bir tartışma olarak bırakır.

Urfa'nın Grekçe adı Edessa, daha eski yerel adı Urhay'dır (Orhay). Göbekli Tepe'nin Harran ovasına bakan bir tepede bulunması, bu teorinin iki uç noktasını aynı coğrafyada buluşturur.

14. Musa'dan İslam'a: İki çizgi

İbrahim'den sonra iki çizgi yan yana ilerler: Yakın Doğu'daki sembol ve put geleneği ile ona karşı duran tevhit çizgisi. Tevhit çizgisi Musa ile kurumsallaşır ve İslam ile tamamlanır.

Musa'nın asası: İyi yılan

Musa'nın asasının yılana dönüşmesi hem Kur'an'da (Taha 20, Araf 107) hem Tevrat'ta (Çıkış 7) geçer. Burada yılan Allah'ın gücünün işaretidir. Firavun'un tacında da kutsal kobra (uraeus) vardı.

> **Yorum:** Bu mucize Mısır'ın yılan kültüne bir cevaptır: Musa Mısır'ı kendi sembolüyle yendi.

Altın buzağı ve Nehûştan: Geri dönen semboller

Musa yokken kavminin bir kısmı altından bir buzağıya taptı (Taha 88, Araf 148; Tevrat'ta Çıkış 32). Nehûştan kıssası ise yalnızca Tevrat'ta geçer: Musa çölde yılan sokmasına karşı tunçtan bir yılan yaptı ve ona bakan iyileşti (Sayılar 21:8–9). Yüzyıllar sonra İsrailoğulları bu yılana tütsü yakınca Kral Hizkiya onu kırdırdı (2. Krallar 18:4).

> **Yorum:** Boğa ve yılan, Göbekli Tepe'den beri taşınan iki semboldür. Tevhit çizgisi içinde bile tekrar puta dönüşme eğilimi gösterdiler ve kırıldılar.

Kronoloji

Dönem (yaklaşık)	Gelenek	Çizgi	Öne çıkan inançlar ve notlar
MÖ 9.500 – 8.000	Göbekli Tepe ve Karahantepe	Sembol	Totem, ruh ve bereket sembolleri
MÖ 9.000 – 7.000	Adem (bu teoriye göre): MÖ 9.000 civarı cennette yaratılış, MÖ 7.000 civarı yeryüzüne iniş	Tevhit	İlk vahiy, tarımın ahlakı

Dönem (yaklaşık)	Gelenek	Çizgi	Öne çıkan inançlar ve notlar
MÖ 7.000 – 2.900	Nefilim ve tufan öncesi krallar (bu teoriye göre)	Tevhitten sembole geçiş	Adem'in ilk kuşakları; Sümer'de "gökten inen krallık", Eridu (MÖ 5.400'den itibaren)
MÖ 4.000'den itibaren	Sümer, Akad, Babil	Sembol	Anunnaki (Sümer panteonundaki tanrılar topluluğu), İnanna/İştar, Nanna/Sin, Babil'de Marduk
MÖ 2.900 civarı	Nuh tufanı (bu teoriye göre)	Tevhit	Nuh'un tebliği; Ziusudra, Atrahasis ve Gılgamış tufan anlatıları
MÖ 2.900 – 2.000	Babil Kulesi; Ad ve Semud (Kur'an)	Tevhit	Dillerin ayrılışı; Hud ve Salih'in tebliği
MÖ 2.000 – 1.800	İbrahim	Tevhit	Putların ve gök cisimlerine tapınmanın reddi
MÖ 2. binyıl	Kenan ve Fenike	Sembol	El, Baal, Astarte
MÖ 1.650 – 1.180	Hitit	Sembol	Fırtına tanrısı Teşup, Arinna Güneş Tanrıçası
MÖ 1.500 – 500	Hindistan: Vedalar ve Upanişadlar	İkisi bir arada	Doğa tanrıları, tek gerçek Brahman; boğa, yılan ve lingam
MÖ 13. yüzyıl civarı	Musa ve Yahudilik	Tevhit	Tevhidin şeriatla kurumsallaşması
MÖ 1.500 – 500 arası (tartışmalı)	İran: Zerdüştlük	İkisi bir arada	Tek yüce tanrı Ahura Mazda, ahiret ve yargı; ateş sembolü
MÖ 1. binyıl	Frig ve Lidya	Sembol	Kibele; Yunan'da Rhea ile eşleşti, Roma'ya MÖ 204'te Magna Mater olarak geçti
MÖ 1. binyıl – MS 7. yüzyıl	Arap paganizmi	Sembol	Hübel, Lat, Menat, Uzza (Necm 19–20)
MÖ 6.–5. yüzyıl	Buda, Konfüçyüs, Laozi	Ahlak ve felsefe	Acıdan kurtuluş; aile ve adalet; Tao

Dönem (yaklaşık)	Gelenek	Çizgi	Öne çıkan inançlar ve notlar
MÖ 3. yüzyıl – MS 10. yüzyıl	Türkler: Gök Tanrı	İkisi bir arada	Tek gök tanrısı Tengri, kut ve adalet; bozkurt ve kuş ongunları
MS 1. yüzyıl	Hıristiyanlık	Tevhit	İsa'nın tebliği tevhit çizgisindedir; sonradan gelişen teslis inancı İslam'da bu çizgiden sapma sayılır
MS 610	İslam	Tevhit	Tevhidin son kurumsal hâli; Arap putlarının reddi
MS 632 – bugün	Mezhepler, bilim çağı, sekülerleşme	—	Sünni-Şii ayrımı, Reform, Darwin (1859), Göbekli Tepe'nin keşfi (1994)

Göbekli Tepe ile Sümer arasında yaklaşık 5.000 yıl vardır ve aradaki bağlar henüz kanıtlanmamıştır. Göbekli Tepe'yi sembol zincirinin ilk halkası saymak bu teorinin önerisidir.

Ortak korku ve bölgesel zincir

Yılan, boğa ve ana tanrıça gibi semboller birbiriyle hiç teması olmayan kültürlerde de ortaya çıkar; Mezoamerika'daki tüylü yılan Yakın Doğu'dan gelmiş olamaz. Yakın Doğu içinde ise gerçek bir aktarım zinciri izlenebilir: İnanna Akad'da İştar olur, Kibele Roma'ya Magna Mater adıyla taşınır.

> **Yorum:** Uzak kültürlerdeki benzerlik ortak bir kaynağı değil, ortak bir korkuyu gösterir: Soy sürecek mi, tarla verecek mi, yağmur yağacak mı? Yakın Doğu'daki zincirin başlangıcı ise Göbekli Tepe'dir.

Arap tanrıları: Benzer işlev, birebir eş değil

Bu metin Arap tanrıları ile eski Yakın Doğu tanrıları arasında kesin eşleştirme yapmaz:

- **Lat:** Ana tanrıça işlevi yönüyle Kibele ile benzer işlevli olabilir.
- **Uzza:** Sabah yıldızı (Venüs) ile ilişkilendirildiği için İnanna/İştar ile benzer işlevli olabilir.
- **Hübel:** Bazı araştırmacılar onu Ay tanrısıyla ilişkilendirmiştir, ama bu görüş zayıftır. Kaynaklar onu daha çok kehanet oklarıyla anılan bir put olarak tanıtır.

Bu eşleştirmeler akademik olarak tartışmalıdır ve yalnızca işlev benzerliği olarak kullanılır.

15. Yakın Doğu'nun dışında: İran, Hindistan, Çin ve Gök Tanrı

Kur'an her ümmete bir uyarıcı geldiğini (Fatır 24) ve elçilerin bir kısmını anlatmadığını (Nisa 164) söyler. Bu teoriye göre Yakın Doğu dışındaki büyük dinler, bu uyarıların farklı coğrafyalarda zamanla bozulmuş izleridir. Her birinde tevhit çizgisi ile sembol çizgisi yan yana görülür.

İran: Zerdüştlük

Zerdüşt'ün yaşadığı dönem tartışmalıdır; tahminler MÖ 1.500 ile 500 arasında değişir. Öğretisinin ana hatları şunlardır:

- Tek yüce tanrı Ahura Mazda'dır; karşısında kötü ruh Angra Mainyu (Ehrimen) durur.
- İnsan iyi düşünce, iyi söz ve iyi eylemle iyiyi seçmekten sorumludur.
- Ölümden sonra ruh Çinvat köprüsünden geçer; iyiler cennete, kötüler cehenneme gider.
- Zamanın sonunda bir kurtarıcı (Saoşyant) gelir, ölüler dirilir ve yargılanır.
- Ateş Ahura Mazda'nın safığının sembolüdür; ibadette yönelinen bir işarettir.

Yahudiler MÖ 586'da Babil'e sürüldü. MÖ 539'da Pers kralı Kiros Babil'i alıp onların dönüşüne izin verdi; Tevrat Kiros'u "Rab'bin meshettiği" diye anar (İşaya 45:1). Birçok araştırmacı, Yahudilikteki şeytan, melek sınıfları, diriltilme ve ahiret fikirlerinin bu dönemde belirginleştiğini düşünür.

Kur'an Mecusileri Yahudiler, Sabiiler ve Hıristiyanlarla birlikte anar (Hac 17). Hz. Peygamber'in Mecusilere Ehl-i Kitap gibi muamele edilmesini söylediği rivayet edilir (Muvatta).

> **Yorum:** Zerdüşt, Fatır 24'teki uyarıcılardan biri olabilir. Tek yüce tanrı, ahiret, köprü ve yargı günü fikirleri tevhit çizgisinin izleridir. Ateş sembolü ise zamanla öğretinin önüne geçti ve dışarıdan "ateşe tapma" olarak görüldü.

Hindistan: Hinduizm ve Budizm

Vedaların en eskisi olan Rig Veda yaklaşık MÖ 1.500–1.200 arasına tarihlenir. Burada doğa güçleri tanrılaştırılır: Gök gürültüsü İndra, ateş Agni, kozmik düzen Varuna. Upanişadlar (MÖ 8.–5. yüzyıl) ise her şeyin ardındaki tek gerçekten, Brahman'dan söz eder. Bireysel öz (Atman) ile Brahman'ın birliği, ruh göçü (samsara), eylemlerin karşılığı (karma) ve kurtuluş (mokşa) temel kavramlardır.

Hint tapınaklarında Şiva'nın boğası Nandi, kutsal yılanlar (naga) ve Şiva'yı temsil eden lingam bir aradadır. Şatapatha Brahmana'da da bir tufan anlatılır: Bir balık Manu'yu uyarır, Manu bir gemi yapar ve gemi kuzeydeki bir dağa oturur.

Buda (Siddhartha Gautama) MÖ 5. yüzyıl civarında yaşadı. Acının sebebini arzuda bulur ve acıdan kurtuluşu Sekiz Dilimli Yol'da arar; yaratıcı tanrı sorusunu bir kenara bırakır.

> **Yorum:** Upanişadların "tek gerçek" fikri, tevhidin felsefeye dönüşmüş bir yankısıdır. Tapınaklardaki boğa, yılan ve lingam ise Göbekli Tepe ve Karahantepe'deki üçlünün bugüne kadar yaşayan en canlı devamıdır. Hindistan, iki çizginin bugün hâlâ aynı dinde yan yana yaşadığı yerdir.

Çin

Şang hanedanı döneminde (MÖ 1.600–1.046) yüce bir tanrıya, Shangdi'ye ve atalara tapılırdı. Zhou hanedanı döneminde Tian (Gök) ve "Göğün Buyruğu" fikri öne çıktı: Hükümdar adil olduğu sürece Gök onu destekler. Kongzi, yani Konfüçyüs (MÖ 551–479), ahlakı, aile bağlarını ve adil yönetimi öğretti. Laozi'ye atfedilen Tao Te Ching ise evrenin yolunu (Tao) anlatır. Çin'in de bir tufan anlatısı vardır: Büyük Yu, suları kanallarla dizginleyerek tufanı sona erdirir.

> **Yorum:** Shangdi ve Tian, gökteki tek yüce varlık fikrinin Çin'deki karşılığıdır. Konfüçyüs'ün ahlakı ise bu metnin "tarımın ahlakı" dediği şeyin, yani yerleşik toplumun hak, aile ve adalet düzeninin Çin'deki ifadesidir.

Türkler: Gök Tanrı

Türklerin Gök Tanrı (Tengri) inancı Hunlara kadar gider. Orhun Yazıtları (MS 8. yüzyıl) dünyanın yaratılışını üstte mavi gökün, altta yağız yerin kılınması ve ikisinin arasında insanoğlunun kılınması olarak anlatır. Kağanlığı ve kutu veren Tanrı'dır; adaletsiz kağanın kutu elinden alınır.

Aynı inançta totemler de vardır. Göktürk türeyiş destanında soy bir dişi kurttan gelir; Ergenekon'dan çıkışta yolu bir bozkurt gösterir. Oğuz boylarının her birinin bir yırtıcı kuş onguni vardır. Kam denilen şamanlar insanlarla ruhlar arasında aracılık eder.

Türkler 10. yüzyıldan itibaren kitleler hâlinde Müslüman oldu. "Tanrı" kelimesi Türkçede Allah'ı karşılamaya devam etti.

> **Yorum:** Gök Tanrı inancında iki çizgi bir aradadır: Tek, yaratıcı, kut ve adalet veren bir gök tanrısı (tevhit çizgisi) ile kurt ve kuş ongunları (sembol çizgisi). Türklerin İslam'a görece kolay geçişi, tevhit çizgisinin zaten güçlü olmasıyla açıklanabilir.

Uzak kıtalar

Mayaların kutsal kitabı Popol Vuh'a göre tanrılar insanı önce çamurdan, sonra tahtadan yapar. Beğenmedikleri bu insanları tufanla yok eder ve sonunda insanı mısırdan yaratırlar. Avustralya yerlilerinin "Rüya Zamanı" anlatılarında atalar yeryüzünde yürüyerek onu biçimlendirir; dağlar ve nehirler onların izleridir.

> **Yorum:** Rüya Zamanı anlatıları, Adem'in adımlarından dağların ve ovaların oluştuğu rivayetiyle şaşırtıcı biçimde örtüşür. Popol Vuh'taki çamurdan insan ve tufan motifleri ise ya ortak korkunun ya da Fatır 24'teki uyarıcıların izidir.

16. İslam'dan günümüze

İslam'la birlikte tevhit çizgisi son kurumsal hâlini aldı. Sonraki 1.400 yılda dinler bölündü, bilim yükseldi ve insan kendi kökenini taşta ve DNA'da aramaya başladı.

Yayılma ve ayrılıklar

- Hz. Peygamber 632'de vefat etti. Bir yüzyıl içinde İslam İspanya'dan Orta Asya'ya kadar yayıldı.
- Hilafet tartışması Sünni ve Şii ayrımını doğurdu; Kerbela (680) bu ayrılığın kırılma noktası oldu.
- Sünni dünyada Hanefi, Maliki, Şafii ve Hanbeli fıkıh mezhepleri; Maturidi ve Eşari itikadi okulları oluştu. Tasavvuf, dinin iç yönünü işledi.
- Hıristiyanlık 1054'te Doğu (Ortodoks) ve Batı (Katolik) olarak ayrıldı. 1517'de Luther'le başlayan Reform Protestanlığı doğurdu.

Bilim çağı

Bilim Devrimi ve Aydınlanma ile doğa, dinden bağımsız olarak açıklanmaya başlandı. Darwin'in Türlerin Kökeni (1859), din ile evrim arasındaki tartışmayı başlattı; bu metnin 1. bölümü o tartışmaya verilmiş bir cevaptır. 20. yüzyılda sekülerleşme hızlandı. Bugün dünyanın en kalabalık iki inanç grubu Hıristiyanlar ve Müslümanlardır; herhangi bir dine bağlı olmayanlar üçüncü büyük grubu oluşturur.

Göbekli Tepe'nin keşfi

Göbekli Tepe 1963'teki bir yüzey araştırmasında kaydedildi, ama önemi anlaşılmadı. 1994'te Klaus Schmidt alanın ne olduğunu fark etti ve kazılar 1995'te başladı. Alan 2018'de UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne girdi. 2021'de başlayan Taş Tepeler projesi, Karahantepe başta olmak üzere bölgedeki diğer alanları da gün ışığına çıkardı.

“Kayıp medeniyet” teorileri

Göbekli Tepe ve Sümer, popüler kültürde “kayıp medeniyet” ve “eski astronotlar” teorilerine konu oldu. Erich von Däniken’in Tanrıların Arabaları (1968) ve Zecharia Sitchin’in On İkinci Gezegen (1976) kitapları, Anunnaki’yi uzaydan gelen varlıklar olarak yorumladı. Sümerologlar bu yorumları reddeder.

> **Yorum:** Bu teorinin “gökten inenler” okuması bu yaklaşımlardan ayrılır. Gökten inenler uzaylı değil, cennetten indirilen Adem’in soyudur. Göbekli Tepe’nin keşfi ise insanın 11.000 yıl önceki aynı soruya geri dönmesidir: Biz kimiz ve bizi kim yarattı? Tevhit kurumsal son hâlini almıştır; sembol ise hiç ölmemiştir.

17. Geriye doğru okuma: Sembollerin yolculuğu

Bugün kullandığımız bazı semboller, izleri sürüldüğünde Göbekli Tepe ve Karahantepe’ye kadar geri gider. Aşağıdaki tablo her sembolü bugünden başlayıp geriye doğru okur. Son sütun bu teorinin yorumudur.

Sembol	Bugün	Ara duraklar	Göbekli Tepe ve Karahantepe	Yorum: Neyi temsil ediyordu?
Yılan	Tıp amblemindeki Asklepios asası; şeytan imgesi	Musa’nın asası, Nehûştan, Tevrat’taki cennet yılanı; Sümer’de Ningişzida; Firavun’un kobrası	Dikilitaşlarda ve Karahantepe duvarlarında kabartmalar	Ölümsüzlük, bilgelik, hem ölüm hem şifa
Boğa	Boğa burcu, güç ve bereket simgesi	Altın buzağı; Nanna/Sin ile ilişkili boğa; Teşup’un boğaları	Yaban sığırı kabartmaları	Bereket ve güç
Akbaba ve yırtıcı kuş	Devlet armalarındaki kartal	Mısır’da akbaba tanrıçası Nekhbet	“Akbaba Taşı” ve kuş kabartmaları	Ruhu ölümden sonra göğe taşımak

Sembol	Bugün	Ara duraklar	Göbekli Tepe ve Karahantepe	Yorum: Neyi temsil ediyordu?
Aslan ve büyük kedigiller	Armalar ve hanedan simgeleri	İştar'ın aslanı, Kibele'nin arabasını çeken aslanlar	Büyük kedigil kabartmaları	Güç
Tilki	Masallarda kurnaz tilki	Halk anlatıları	Tilki kabartmaları	Kurnazlık
Fallus ve bereket figürü	Halk inançlarında bereket ve nazar nesneleri	İnanna/İştar'ın kutsal evlilik ritüelleri; Kibele kültü	Penisli insan figürleri; Karahantepe'deki fallik dikmeler	Soyun devamı ve bereket

> **Yorum:** Bu hayvanlar tanrı değil, her biri bir gücü temsil eden totemlerdi. Penisli figürler cinsel değil, bereket içeriklidir: O dönemin en büyük korkusu soyun kuruması ve avın bitmesiydi. Yılan ise listenin en uzun yolculuğunu yaptı. Deri değiştirdiği için yenilenmeyi, hem zehirli hem şifalı kabul edildiği için hem ölümü hem şifayı temsil etti. Semavi dinlere iki yüzle girdi: Musa'nın asasında Allah'ın işareti, Tevrat'taki cennet anlatısında kandırıcı.

"İblis yılan kılığında cennete girdi" anlatımı Kur'an'a değil, İsrailiyat rivayetlerine dayanır. Kur'an'da Adem ile Havva'ya vesvese veren şeytandır (Araf 20, Taha 120) ve cennette yılan geçmez. Bu metin yılan ile İblis arasındaki bağı Kur'an'dan değil, mitoloji ve rivayet geleneğinden kurar.

Sonuç: Günümüze

Bu teoriye göre insanlık tarihi tek cümleyle özetlenebilir: Hinn ve Binn Sapiens'in içinde eridi, Adem öncesi Sapiens kutsalı sembollerde aradı, Adem tarımın içine halife olarak geldi, İbrahim putları kırarak tevhidi yeniden kurdu.

1. 300.000 yıllık evrim dinle çelişmez; Kur'an'ın bu konudaki sessizliği red değildir.
2. Yeryüzünde önce ateşten cinler, sonra topraktan, yarı insan yarı cin Hinn ve Binn yaşadı.
3. İblis bozgunculara savaşıp melekler katına yükseldi; topraktan gelen halifeye secde etmedi.
4. Hinn ve Binn, Sapiens ile birleşerek onun içinde eridi; "birbirlerini yok etme" budur.

5. Adem öncesi Sapiens MÖ 9.500'de Göbekli Tepe'yi kurdu; tapınak, onların da dini anlamda sorumlu olduğunu gösterir.
6. Adem, var olan insanlar arasından seçilen ve öncekilerin yerine geçen halifedir. MÖ 9.000 civarında cennette yaratıldı, yaklaşık 2.000 yıl sonra yeryüzüne indirildi ve Havva'yı Arafat'ta buldu.
7. Adem'in çocukları Adem öncesi Sapiens ile evlendi; Adem soy ağacı bakımından bugünkü bütün insanların atası olabilir.
8. Adem'in ilk kuşakları Nefilim'dir: Adem'in boyunu taşıyan, Adem öncesi Sapiens'in gözünde "gökten inenler". Sümer'in gökten inen kralları ve Anunnaki inancı onların hatırasından doğdu.
9. Nuh tufanı MÖ 2.900 civarında Mezopotamya'da yaşandı ve Nefilim çağını kapattı; bölgesel bir tufandı.
10. Tufandan sonra insanlık yeniden dağıldı; Babil Kulesi bu dağılmanın ve dillerin ayrılışının hatırasıdır. Ad, Semud, Lut kavmi ve Medyen birbiri ardına halife kılınıp sınandı ve helak edildi.
11. İbrahim sembol geleneğini reddetti; tevhit çizgisi Musa, İsa ve Muhammed ile kurumsallaştı.
12. Yakın Doğu dışındaki dinler, yani Zerdüştlük, Hint ve Çin dinleri ve Türklerin Gök Tanrı inancı, "her ümmete bir uyarıcı" ilkesinin bozulmuş izleridir; hepsinde tevhit ve sembol çizgisi yan yana yaşar.
13. İslam'dan sonra dinler bölündü, bilim yükseldi; Göbekli Tepe'nin keşfiyle insan kökeni sorusuna taştan ve DNA'dan geri döndü.
14. Semboller ise kaybolmadı; bugün hâlâ aramızdadır.

Göbekli Tepe'deki yılan, 11.000 yıl sonra hâlâ Musa'nın asasında, tıbbın ambleminde ve şeytan imgesinde yaşıyor. Din değişti, sembol kaldı. Çünkü insanın korkusu değişmedi: Soyum sürecek mi, tarlam verecek mi?

Teorinin sınırları

- **Rivayetin zayıflığı:** Hinn ve Binn adları senetsiz veya zayıf rivayetlere dayanır. Abdullah b. Ömer ve Katade'ye yapılan nispetlerin senetleri ayrıca incelenmelidir.
- **Tek nefis okuması:** Klasik tefsir "tek nefsi" Adem olarak anlar. Ayetin devamındaki "ondan eşini yarattı" ifadesi ve İhlas suresindeki "doğurmadı, doğurulmadı" bu okumayı sınırlar. Bu metin "Allah'ın özü" ifadesini Allah'ın bölünmesi olarak değil, Adem'e üflenen ruh olarak kullanır.
- **Yarı cin Hinn ve Binn:** Hinn ve Binn'in cin yönü bilimsel olarak sınanamaz. Genetikte Neandertal ve Denisovalar insan soyunun kolları olarak görülür.

- **Adem'in tarihi:** Soy kütükleri Adem'i MÖ 3.761 ile 5.500 arasına yerleştirir. MÖ 7.000, bu metnin Kabil-Habil ayrıntısı ve arkeolojik dönemlemeden yaptığı çıkarımdır.
- **Temas kurmamış kabileler:** Genetik olarak diğer insanlarla aynı türdendirler ve ortak ataları paylaşırlar. Onları Adem öncesi Sapiens'in devamı saymak bu metnin önerisidir.
- **Kafatası kültü:** Göbekli Tepe'deki oyulmuş kafataslarının kan dökmeyle ilgisi kesin değildir.
- **Arkeolojinin sınırı:** Arkeoloji vahiyle uyumlu bir dönem gösterebilir, ama bir peygamberi ya da vahyi gösteremez.
- **Soy kütüğü modelleri:** Rohde ve arkadaşlarının sonuçları simülasyondur; uzun süre yalıtılmış topluluklar tarihleri değiştirebilir.
- **Göbekli Tepe ile Sümer arasındaki 5.000 yıl:** Bu aralıktaki sembol aktarımı henüz ayrıntılı olarak gösterilmemiştir.
- Nefilim okuması: Nefilim'i Adem'in ilk çocukları sayan bir gelenek yoktur; bu eşleştirme bu teorinin önerisidir. Arkeolojide dev insan iskeleti bulunmamıştır.
- Sümer bağlantısı: Anunnaki adının anlamı tartışmalıdır. "Gökten inenler" ile Adem soyu arasındaki bağ, metinlerin benzerliğinden kurulan bir yorumdur.
- Tufanın tarihi: MÖ 2.900, kaynakların verdiği MÖ 2.350 ile 5.600 arasındaki tahminlerden biridir. "On karn"ı çağ olarak okumak da bu teorinin tercihidir.
- Adem ve ilk Homo sapiens: Homo sapiens gelişimsel olarak ortaya çıktığı için Adem'in biyolojik olarak ilk Homo sapiens olup olmadığı kesin olarak söylenemez; teori bu konuda hüküm vermez.
- Hinn ve Binn ile Göbekli Tepe bağı: Hiçbir kaynak Göbekli Tepe'yi adıyla anmaz; bağ, rivayetteki "Adem'den 2.000 yıl önce" ifadesi ile arkeolojik tarihlerin çakıştırılmasından kurulan bir çıkarımdır.

Kaynaklar

Kur'an atıfları sure ve ayet, Tevrat atıfları kitap, bölüm ve ayet olarak metin içinde verilmiştir.

Hinn ve Binn rivayeti ve tefsir

- Taberi, Câmi'u'l-Beyân, Bakara 30 tefsiri (İbn Abbas ve Abdurrahman b. Zeyd rivayetleri; halife kelimesinin açıklaması)
- Mesudi, Ahbâru'z-Zamân; İbşîhî, el-Müstetraf; Nişancızâde, Mir'ât-ı Kâinât
- Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", TDV İslam Ansiklopedisi, c. 1, s. 358–363
- Abdullah b. Ömer ve Katade'ye nispet edilen Hinn ve Binn sözleri: islamweb tarih derlemesi; Hadîth Unlocked
- Hinn rivayetinin sened değerlendirmesi: IslamQA, soru 72470

Arkeoloji

- Klaus Schmidt, Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı Göbekli Tepe: En Eski Tapınağı Yapanlar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları
- Julia Gresky, Juliane Haelm ve Lee Clare, “Modified human crania from Göbekli Tepe provide evidence for a new form of Neolithic skull cult”, Science Advances 3 (2017)
- Necmi Karul, “Buried Buildings at Pre-Pottery Neolithic Karahantepe”, Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi 82 (2021)
- “Last Stand of the Hunter-Gatherers?”, Archaeology, Mayıs/Haziran 2021

Paleoantropoloji ve genetik

- Jean-Jacques Hublin ve ark., “New fossils from Jebel Irhoud, Morocco and the pan-African origin of Homo sapiens”, Nature 546 (2017)
- Leonardo Iasi ve ark., “Neanderthal ancestry through time: Insights from genomes of ancient and present-day humans”, Science (2024)
- Max Planck Enstitüsü ve UC Berkeley, Neandertal gen akışının yeni tarihlemesi üzerine duyurular (Aralık 2024)
- Douglas Rohde, Steve Olson ve Joseph Chang, “Modelling the recent common ancestry of all living humans”, Nature 431 (2004)

Nefilim ve tufan

- Tekvin 5–11, Sayılar 13:33, Tesniye 3:11, Luka 3:38
- 1. Hanok Kitabı (Gözcüler Kitabı), bölüm 6–11
- Thorkild Jacobsen, The Sumerian King List, University of Chicago Press (1939)
- Gılgamış Destanı, 11. tablet; Atrahasis destanı
- Leonard Woolley, Ur of the Chaldees (1929)
- William Ryan ve Walter Pitman, Noah’s Flood: The New Scientific Discoveries About the Event That Changed History (1998)
- İbn Kesir, el-Bidâye ve’n-Nihâye (Ûç b. Unuk anlatısının eleştirisi)

Babil, kavimler ve dünya dinleri

- Tekvin 11; “Enmerkar ve Aratta’nın Efendisi” (Sümer destanı)
- Rig Veda; Upanişadlar; Şatapatha Brahmana (Manu tufanı)
- Avesta (Gâthalar); İşaya 45
- Orhun Yazıtları (Kül Tigin ve Bilge Kağan yazıtları)
- Popol Vuh
- II. Sargon yazıtı (MÖ 715, “Tamud”)
- Bunch ve ark., “A Tunguska sized airburst destroyed Tall el-Hammam”, Scientific Reports (2021)

- Pew Research Center, dünya dini dağılımı raporları

Tarihlendirme

- Daniel Richter ve ark., “The age of the hominin fossils from Jebel Irhoud, Morocco, and the origins of the Middle Stone Age”, Nature 546 (2017)
- Qiaomei Fu ve ark., “Genome sequence of a 45,000-year-old modern human from western Siberia”, Nature 514 (2014)
- Manfred Heun ve ark., “Site of einkorn wheat domestication identified by DNA fingerprinting”, Science 278 (1997)
- Ian Hodder, Çatalhöyük kazı raporları
- Harald Hauptmann, Nevalı Çori kazı yayınları
- Halet Çambel ve Robert Braidwood, Çayönü kazı yayınları

Bu metin spekülatif bir öneridir. Dini anlatı ile bilimsel bulguları örtüştürmeyi amaçlar, kanıtlanmış bir tarih iddiasında bulunmaz.

VOLKAN ÇİNİ